

ВІДГУК

офіційного опонента Ярмоленко Наталії Миколаївни про дисертацію Собори Юлії Борисівни “КОНЦЕПТИ “ЖИТТЯ” І “СМЕРТЬ” В УКРАЇНСЬКИХ ТА ЧЕСЬКИХ ПАРЕМІЯХ”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.07 – фольклористика

Актуальність теми дисертації. Світова пандемія, яку людство переживає зі значними втратами, вкотре гостро оприявнює найголовніші цінності буття — життя і смерть. Ці завжди актуальні концепти не лише визначають спосіб існування матерії, а й окреслюють призначення й місце людини у всесвіті, закони її буття. Тому дослідження концептів “життя” і “смерть” є безперечно своєчасним. Вивчення базових концептів як джерела передачі інформації у світовій культурі неможливе без компаративного зіставлення, отже спроба Собори Юлії Борисівни дослідити лінгвокультурну картину названих концептів у світоглядній парадигмі чеського та українського народів є актуальною для слов'янської культури у часи євроінтеграції. А новаторське на сьогодні залучення фольклористичного й лінгвокультурологічного підходів водночас збагачує наукову парадигму й етнології, і філології. Відтак кандидатська праця Собори Юлії, безперечно, важлива й актуальна.

Наукова новизна дисертації не викликає сумніву. Незважаючи на те, що пареміологія — один із найдавніших за походженням пластів фольклору, він досі залишається малодослідженим у вітчизняній фольклористиці. У роботі вперше систематизовано концептосферу малих жанрів українського та чеського фольклору; завдяки залученню мовознавчого підходу структуровано та окреслено концепти “життя” і “смерть” у обох народів; здійснено їхній різноплановий аналіз; знайдено вдалий методологічний підхід до опису цих концептів — центр, периферія, фразеологічне та паремійне поле, — що суттєво збагачує методологію дослідження фольклору; виявлено, й проаналізовано базові системні зв'язки цих лексем у мовленні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості

їхнього використання для подальшого осмислення концептосфери слов'янського світу загалом; для конструювання цілісної мовленнєвої картини світу і чеського, і українського народів. Робота може використовуватися при дослідженні пареміології як науки, а також слугувати перекладачам, при укладанні українсько-чеських, фразеологічних, тлумачних словників. Матеріали дослідження можуть знадобитися для написання навчальних підручників, посібників, створення навчальних програм із поетики фольклору, при викладанні спецкурсів і спецсемінарів із слов'янської філології.

Повнота викладення наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях. Основні положення дисертації опубліковані у 8 розвідках, з яких 4 статті в наукових фахових виданнях України, 1 — у зарубіжних виданнях, 3 — у додаткових виданнях. Апробацію дисертації засвідчують матеріали 4 міжнародних наукових конференцій, а також міжнародний сертифікат про закінчення «Літньої школи слов'янських студій» (у рамках угоди між Міністерством освіти, молоді, фізичного виховання Чеської республіки та МОН України).

Обсяг друкованих робіт та їхня кількість відповідають вимогам МОН України щодо публікації основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Зміст автореферату є ідентичним до змісту дисертації і достатньо повно відображає основні положення дослідження, хоча в авторефераті дисертантка й не розписала підрозділи другого й третього розділів на підпункти, як це зроблено у самій дисертації.

Аналіз змісту дисертації. Аналізуючи теоретичний, концептуальний, власне описовий аспекти дисертаційної праці Юлії Собори, можемо зробити такі висновки, передусім щодо позитивних характеристик праці:

Робота композиційно й логічно вмотивована (вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (275 позицій), і список опублікованих праць за темою дисертації в додатку. Обсяг основного тексту роботи — 187 сторінок). Відповідно до мети і поставлених завдань дисертацію чітко структуровано.

У вступі дисертантка цілком переконливо довела необхідність

дослідження базових концептів та порівняльного вивчення української і чеської культур в умовах глобалізаційних змін. Незважаючи на деяку розбалансованість у формулюванні мети, Юлія Борисівна чітко окреслила основні шаблі вивчення фольклорних концептів обох народів. Поставлені завдання дали змогу не лише найдоцільніше з'ясувати названі концепти, а й вирішити низку ширших проблем, не менш актуальних для фольклористики — систематизувати новітні праці щодо вивчення національно-мовних картин світу; визначити місце прислів'їв і приказок у фольклористиці та дослідити структуру паремійних жанрів; охарактеризувати фольклорні та мовні засоби вираження концептів; здійснити порівняльну характеристику концептів у чехів та українців. Собора Юлія визначила відповідні наукові методи дослідження й достатньо вмотивувала необхідність їхнього застосування; обумовила дослідницьку стратегію і тактику достатньою теоретико-методологічною основою; вичерпно виклала наукову новизну та практичну значимість отриманих результатів, навела дані про особистий внесок, публікації та апробацію наукових розробок.

У першому розділі дисертації Собора Юлія з'ясовує поняття “концепту” й аргументовано розкриває стан наукової розробки проблеми національно- мовних картин світу. В результаті зіставлення й узагальнення наявних мовознавчих, культурознавчих та фольклористичних дефіцій терміну “концепт” авторка приходить до виваженого переконання, що концепт є дискурсивним явищем, розкодовуючи яке, ми розкриваємо новий простір для вивчення українського та чеського фольклору (с.37).

Юлія Борисівна ретельно ревізує історіографію прислів'їв та приказок, акцентуючи увагу на проблемах їхнього записування, визначення, тематики, композиційної будови, походження та поетики у вітчизняних наукових дослідженнях. Детальному визначенню напряму наукового пошуку сприяє з'ясування дисертанткою підходів до визначення фольклорної картини світу та її найважливіших концептів у лінгвофольклористиці та фольклористиці Новаторським і схвальним є залучення до аналізу терміну “концепт” лінгвокогнітивного та лінгвокультурного підходів.

Другий розділ роботи присвячений дослідженню типових фольклорних концептів “життя” та “смерть” в українських пареміях із застосуванням методичних підходів філософії, психолінгвістики, лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики. Собора Юлія виявила дослідницький хист в оцінці різних наукових підходів щодо наповнення та класифікації концептів; цілком логічно обгрунтувала правомірність вивчення даних концептів через мовний компонент. Узагальнивши основні класифікації різновидів концепту, Юлія Борисівна цілком слушно пропонує комплексний підхід до його вивчення та наступний порядок розгляду концептів “життя” і “смерть”: мотиваційний складник концептів, їхнє тлумачення, дослідження образної системи, символіки, асоціативних зв'язків (концептуальних полів) та динаміки.

Очевидним здобутком авторки є звернення до міфологічного підходу в описі концептів. Цінним у роботі є те, що дисертантка вдало залучає до осмислення фольклорного концепту “життя” міфологему Світового дерева, а огляд українських прислів'їв і приказок про життя та смерть за тематичним (семантичним) ядром підкріплює численними прикладами парем, кожна з яких варта того, щоб нею збагатити сучасне мовлення.

Досить вагомий **третій розділ дослідження**, присвячений розгляду названих концептів у чеських пареміях. Цілком прийнятним є огляд етапів становлення українсько-чеських фольклористичних зв'язків. Добре, що дисертантка послуговується автентичними джерелами та аналізує чеські пареми в оригіналі, хоча маємо сумнів, що визначення термінів “життя” та “смерть” у “Словнику літературної чеської мови” вичерпно розкриває наївну картину світу. Продуктивнішим, на наш погляд, є звернення Юлії Борисівни до чеських фольклористичних джерел, зокрема наведення відомостей на с. 155 про богиню Морану (Маржену, Маланку), яку можна порівняти з українською Марою.

Науково вивіреним і цінним у роботі аналіз чеських фразеологічних одиниць з концептами “смерть” та “життя”, новаторською й вартісною є авторська концепція їхньої специфіки. На конкретних прикладах дисертантка обгрунтовує розмаїте поле чеських паремій з компонентом “смерть”, які чи то

обіймають ширше коло уявлень, чи то деталізованіші, аніж українські.

Підсумковий розділ “Висновки” стисло, але точно підсумовує попередні розділи. Висновки є ґрунтовними і переконливими, повною мірою віддзеркалюють основні результати та відповідають поставленим завданням.

Отже, рецензована дисертація є системним дослідженням концептів “життя” і “смерть” в українських та чеських пареміях. Водночас необхідно сказати про те, що вартує уточнення чи пояснення під час захисту:

1. У підрозділі 1.2. дисертантка здійснює огляд теоретичних напрацювань жанрової специфіки прислів'їв та приказок лише в українських та частково російських студіях, хоча в назві підрозділу проблема заявлена ширше.

2. Спираючись на висновки Вікторії Юзвенко, що фольклор починає свою історичну традицію власне з типології і досліджень пісенного матеріалу, авторка дисертації подає дивну гіпотезу: “Припускаючи, що паремія походить від пісень, тобто вона має певні ознаки народно-писемного мовлення, додамо, що при всій своїй енологічній самодостатності, прислів'я та приказки мають типову дієслівну риму. Рима пояснюється саме впливом народної пісні, адже вона притаманна саме їй” (с. 49). А як же тоді теорія культурних пережитків Е.Тайлора?

3. На наш погляд, у дослідженні варто було б згадати опорно-гаслову (опорно-гніздову, опорно-стрижневу) систему “К.Ф.В.Вандера — І.Франка — С.Адальберга”, а також структурно-семіотичну Григорія Пермякова, Мааті Куусі (ця будується на бінарних опозиціях), адже вони суголосні з утіленням концептів у паремійній картині світу; аналізуючи концепти “життя” і “смерть” як парні й опозиційні (підр. 2.1.), — згадати праці К.Леві-Строса та визначити культурний архетип трікстера.

4. Етнолінгвістика послуговується методами, запозиченими з етнології. Чи не стали Ви заручницею власноруч підібраної методології, розглядаючи спочатку фразеологічне поле концептів (2.2.1), а вже потім фольклорно-міфологічне (2.2.2.), де, на наш погляд, значно глибше розкрили досліджувані концепти? Обґрунтуйте, наскільки виправданий лінгвістичний підхід для

фольклористичних розвідок.

Вищезазначені запитання-побажання ніяк не применшують наукового значення дослідження, а є всього лише запрошенням до дискусії.

За рівнем виконання (за вірогідністю, самостійністю, актуальністю і новизною здобутків дослідження) рецензована дисертація Собори Юлії Борисівни витримує всі критерії вимог, що їх ставлять перед кандидатськими працями. Засвідчуємо, що подана до захисту дисертація “Концепти “життя” і “смерть” в українських та чеських пареміях” є науково вагомим дослідженням, а його авторка — Собора Юлія Борисівна — заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика.

Доктор філологічних наук
професор кафедри української
літератури та компаративістики
Черкаського національного
університету
ім. Б. Хмельницького

Н. М. Ярмоленко

Підпис Н.М. Ярмоленко засвідчую

Проректор з наукової, інноваційної та міжнародної
діяльності Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького,
доктор історичних наук, професор

С. В. Корновенко